

СИСТЕМА УРОКІВ З ВИВЧЕННЯ СХІДНОЇ ПОЕЗІЇ

Урок перший.

«І плаче над трояндою наш східний соловейко...»

Урок-мандрівка у світ східної культури

(Рудакі, Омар Хайям, Гафіз, Фірдоусі). 8 клас

Урок перший

Епіграф до уроку: *Рядки поетові, що душу освіжають, як ранній вітерець у юному гіллі*
Гафіз

Мета уроку: познайомити учнів із основами східної культури; життям та творчістю класиків персько-таджицької поезії — Рудакі, Омара Хайяма, Гафіза, Фірдоусі; простежити провідні мотиви їхньої поезії, розмаїття жанрів східної поезії; формувати культуру думки, сценічні навички; виховувати потяг до краси.

Обладнання: діафільм «Подорож у мертве місто» (автор Б.Носик), збірки поезій, зразки живопису східного середньовічного мистецтва, окремі сури із Корану.

План уроку

1. Оголошення теми, епіграфа, мети уроку.
2. Показ діафільму «Подорож у мертве місто».
3. Вступне слово вчителя.
4. Літературне інсценування.
5. Розповідь учителя про життя та творчість Рудакі.
6. Словникова робота.
7. Виразне читання віршів Рудакі.
8. Літературний коментар.
9. Розповідь учителя та учнів про творчість Омара Хайяма, Гафіза, Фірдоусі.
10. Виразне читання віршів.
11. Літературний коментар.
12. Підсумки уроку.
13. Домашнє завдання.

Хід уроку

Оголошення теми, епіграфа, мети уроку.

Показ уривка із діафільму «Подорож у мертве місто» (авт. Б.Носик) про історію знахідки середньовічного «чорного» міста Хара-Хото, азіатських Помпей та про старовинну согдійську культуру).

Вступне слово вчителя.

*Бухара и Шираз. Ярко-синее небо...
Медный отблеск твоих минаретов. Восток,
И шумливый базар, и мечеть, где я не был,
И, знакомый до боли, единственный Бог.
Ах, Восток! Ах, Восток! Ты сплошная загадка,
Беглый взгляд из-под черной упавшей чадры...
И стройна, как чинара, простая дехканка,
И щедры, и богаты халифа дары.
Я влюблён, я погиб, я тобой очарован...
Я навеки твой раб и твой пленник, Восток,
Ты всегда молодой и пленительно новый,
И веселый, и мудрый, как Пянджа поток.*

(Г.Козуб)

Одним із острівців світової культури є велика східна культура, інтерес до якої не зникає, а навіть весь час підживлюється. Ми цікавимося східною гімнастикою та боротьбою, нас приваблює східна кулінарія, ми захоплюємося східною філософією, нас зачаровує східна поезія. Ця культура несе в собі високу духовність, моральну силу, життєстверджуючий пафос. Не випадково склалася давня формула «Ех oriente lux» («Зі сходу світло»). Східна культура дуже специфічна, бо спирається на зовсім інші традиції, іншу філософію, інше вірування. Без знання цього напрямку розвитку світової культури неможливе досягнення духовних здобутків багатьох народів.

Східний танець.

Мал. учениці Полтавського національного ліцею №1 В. Козині

Ми будемо говорити сьогодні про культуру іранців, персько-таджицьку гілку. Це дуже давня культура, яка налічує не одну тисячу років і спирається на старовинну согдійську. Вона ґрунтується на глибоких народних традиціях, які склалися ще в доісламський період боротьби іранців за незалежність. Зважаючи на безперервні заворушення, Халіфат (арабська держава) був змушений змінити свою політику у ставленні до східних країн. Це була політика послаблення і хитрості, але саме вона призвела до виникнення самостійних держав у Арабському Халіфаті.

Ви вже знаєте про існування трьох світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Якщо священною книгою християн є Біблія, де описується життя Ісуса Христа, то релігійною пам'яткою мусульман є Коран, з яким ми знайомилися на початку року. Вам відомі уславлені герої епопей та драм Сходу: араби — Меджнун і Синдбад Мореплавець, іранці — воїн Рустам та веселий Фархад, індієць Рама. До класики східної літератури належить збірка східних казок «Тисяча і одна ніч» та прекрасна східна поезія. Період середньовіччя на Сході починається з 3-5 ст. н.е. і набуває розквіту з X-XI ст. Східна середньовічна поезія досягла свого розвитку за час існування країн Саманідів, які входили як самостійні держави до Арабського Халіфату. За час правління Саманідів Мавераннахра та Хорасан досягли нечуваного розквіту в економіці, розвитку ремесел, торгівлі, тут зросли прекрасні міста, якими й зараз захоплюються мандрівники, — Бухара, Самарканд. Місто Бухара стає центром науки та культури. Значною подією в культурному житті таджиків та іранців (Халіфат охоплював територію сучасного Ірану, Афганістану, Таджикистану, Узбекистану) було закріплення рідної мови парсії дарі як державної. Ще однією важливою запорукою розквіту була толерантність щодо вірувань. В результаті у країні виникло багато релігійних напрямків та сект, що сприяло розвитку філософії та науки (можна назвати відоме ім'я філософа цього часу Ібн-Сіні). На цьому фоні і розвивалася східна середньовічна поезія, яка дала світові такі імена, як Рудакі, Омар Хайям, Гафіз, Фірдоусі.

Літературне інсценування. Караван-сарай. Стомлени перехожі п'ють чай. Входить бідний чоловік із музичним інструментом, який нагадує старовинний барбат, сідає і починає співати. Всі зачаровано слухають. Він сліпий.

Господар: «Я пізнав тебе, подорожній. Ти знаменитий поет із Хорасана Рудакі. Ти служив при дворі еміра Насра Ібн Ахмеда, потім був вигнаний із палацу. Куди ти йдеш, добрий чоловіче?»

Рудакі: «Куди ж іти поету після вигнання? Я йду туди, де я народився і де пройшло моє дитинство».

Подорожній: «Заспівай іще. Твій голос чарує, а твоя пісня лине, немов соловей».

Рудакі (співає):

*Троянда, мирт листатий, що вітер колихає,
І яблучко блискуче, що в вітах досягає,
Як все це меркне раптом, побачивши тебе,
О зраднице, чий погляд царів перемагає!
Од закоханих вечір закутується в тьму,
Коли з твого обличчя запона упадає.
Коли ж ти два тюльпани одслонюєш на мить,*

Полювання (за мотивами творів Рудакі). Мал. учениці Полтавського національного ліцею №1 В. Козиної

Відомо, що Рудакі був свідком боротьби Хорасана за незалежність, постійних чвар між арабами і місцевими жителями, між правителями Хорасана; поет говорить про невичерпність людського знання, він звертається до вченого, який уподібнюється океану, що напоює всіх. Поет проголошує моральні цінності: не прощати підлість та зраду, допомагати знедоленим та бідним. В інших віршах він пише про дружбу, висловлює свої погляди на світ та людину в ньому, людське життя та смерть, закликає насолоджуватися життям. Є у віршах Рудакі мотиви скорботи та страждання, а також утверджується віра в справедливого правителя. У поезіях знаходять відображення сури Корану, який добре знав поет. Бейти та рубаї лаконічні, вони часто носять характер повчань і запам'ятовуються як афоризми. Бути чесним, непідкупним, добрим, вірним — про це говорить Коран. Наприклад, у газелі:

*О трёх рубаиках, красавица, читал я в притче
седой.*

*Все три носил Иосиф, прославленный красотой.
Одну окровавила хитрость, обман разорвал
другую,*

*От благоухания третьей прозрел Иаков слепой.
Лицо моё первой подобно, подобно второй моё
сердце,*

*О если бы третью найти мне начертано было
судьбой!
(Пер. В.Левица)*

використана біблійна легенда про те, як брати Йосипа, продавши його у рабство, показали батькові його закривавлену сорочку і сказали, що він убитий. Жінка єгипетського вельможі, розірвавши сорочку Йосипа, сказала, що він домагався її честі. Лише згодом Йосип відіслав своєму батькові, котрий засліп від горя, третю, чисту сорочку, і батько Яків прозрів від її пахощів. У вірші Рудакі звертається до людини, його цікавить її призначення. Головне — це знайти себе, не розгубити своєї справжньої духовної краси.

Розповідь учнів про творчість Омара Хайяма та Хафіза. Два учні у одязі хафізів ведуть бесіду між собою.

1-й учень: По всьому світові ходить слава про мудрого Омара Хайяма, який захищає бідних та знедолених, оспівує красу життя, вражає своєю філософською думкою.

Омар Хайям (повне ім'я Гійяс ад-Дін-Абу-л-Фатх Омар ібн Ібрагім Хайям) народився приблизно в 1048 році в м. Нішапурі на сході Ірану. Тут пройшли його дитячі та юнацькі роки. Спочатку він учився в медресе (школа середнього і вищого типу), продовжував освіту в Балсі та Самарканді. Він оволодів широким колом точних і природничих наук, захоплювався математикою. В

Омар Хайям.

Мал. учениці Полтавського національного ліцею №1 В. Козині

1074 році був запрошений на службу до вельможного двору султана Малік-шаха в м. Ісфахан, керував обсерваторією. Після смерті султана повертається у рідне місто Нішапур. Рік його смерті невідомий (приблизно після 1122 р.) За легендою, перед смертю він нічого не їв і не пив. Після останньої молитви він вклонився Богові і сказав: «О Боже, ти знаєш, що я пізнав тебе в міру своїх можливостей. Пробач мені, моє знання тебе — це мій шлях до тебе». І помер. Ось послухайте:

*Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь неправедно прожити на землі.
Якби мені до рук — скрижалі долі,
Я розписав би їх по власній волі!
Із світу вигнав би всі смутки, болі,
Чолом небес досяг, не жив би долі!
Я тільки й знаю, що знання шукаю,
В найглибші таємниці проникаю.
Я думаю вже сімдесят два роки —
І бачу, що нічого я не знаю.*

1-й учень: Друже, скажи, а що означає слово «хафіз»?

2-й учень: Гафіз (хафіз) — це людина, котра знає Коран напам'ять, хафізами називають також народних співців.

Гафіз — це псевдонім перського поета, видатного лірика XIV століття. Його ім'я — **Шамседін Мохаммед**. Він народився у Ширазі (Фарс). Вивчав богослів'я, був знайомий з арабською літературою. Гафіз був бідним, працював хлопчиком у дріжджовій установі. Рано почав

Гробниця Гафіза.

Мал. учениці Полтавського національного ліцею №1 В. Козиної

писати вірші. Писав газелі, рубаї, а також касиди правителям Фарса. Завоював популярність на батьківщині та за її межами. Його запрошували до себе правитель Багдада, делійський султан. Але Гафіз не полишив батьківщини, померши у бідності. Похований у Ширазі. Гафіз не збирав своїх творів, це було зроблено після його смерті. Диван поета (канонізований збірник) налічував 693 поезії, з них 573 — газелі. Творчість його стала відомою лише у XVIII столітті. Українською мовою вірші перекладені у кінці XIX ст. академіком Кримським. Послухайте великого Гафіза:

*ОБоже, які в мене вирости крила в цей вечір,
Коли на поріг мій кохана ступила в цей вечір!
Побачивши личко, уклін я доземний ударив, —
Бог свідок, мій дух до землі ти схлила
в цей вечір.*

*Стебло мого щастя від зустрічі вгору погналось,
І доля мене на банкет запросила в цей вечір.
І от я наваживсь, і хай там що буде, те й буде,
А я відіб'ю таки чіп у барила в цей вечір.
Ти — владарка світу, я бідний, що платить
податки,*

*І це мій податок красі твоїй, мила, в цей вечір.
Спахнула в дужі моїй буря шалена — боюся,
Щоб зовсім Гіфіза вона не спалила в цей вечір.*

(Учні читають вірші Омара Хайяма). **Бесіда за питаннями вчителя:**

1. Спробуйте визначити основні проблеми, які порушує у віршах Омар Хайям?

2. В якому жанрі написані всі вірші?

3. Які філософські думки звучать у поезії Хайяма?

4. Чи можна, читаючи поезію, визначити характер, уподобання, головні цінності, що хвилюють поета?

Висновки учнів: Омар Хайям — один із найвидатніших учених свого часу, філософ і математик, астроном і поліглот. Він писав лише в одному жанрі — рубаї, але його рубаї здобули всесвітню славу як гармонійний синтез сміливої думки і високих почуттів. Його цікавили проблеми життя та смерті, сенс буття, людина та її призначення.

Омар Хайям глибоко відчував соціальну нерівність. Його вірші сповнені глибокого болю й переживань за долю людини, він виступав проти несправедливості, підлості, зради, брехні. Поет умів бачити гіркоту життя, не відмовляючись від його радощів (був прихильником гедонізму). Хайям висміює лицемірів, блазнів, утверджуючи високе покликання людини, проповідуючи сміливість духу, відмову від поклоніння загальноприйнятим догмам та авторитетам. У багатьох його віршах оспівується кохання та вино. Омар Хайям інколи скептично ставився до церкви та віри в Бога. Він самокритичний до себе і до інших, іноді іронічний.

Читаючи його вірші, ми уявляємо поета як гуманіста і правдолюбця, життєлюбного скептика та іронічного раціоналіста, але завжди чесного, широго, щедрого душею, з веселою вдачею. Вірші його дуже часто звучать як афоризми або аїяти Корану: «Живи праведно»; «Задовольняйся малим і будеш високий духом»; «Людина — вінець природи, вона створена Богом»; «Правди в світі, де цінують брехню, немає»; «Володій собою, і ти досягнеш висот»; Людина — це піщинка у світі»; «Якби в світі законом була справедливість»; «Не губи розум»; «Не будь блюдолизом»; «Насолоджуйся життям». Омар Хайям у своїх віршах пропагує вічні цінності, що хвилюють нас і сьогодні, ось у чому секрет його надзвичайної популярності зараз.

(Учні читають виразно вірші Гафіза).

Бесіда за питаннями вчителя:

1. У якому жанрі писав Гафіз?
2. Визначте тематику його віршів.
3. Як сприймає кохання Гафіз?
4. Чому народ полубив творчість свого Гафіза?

Висновки учнів: Гафіз удосконалив жанр газелі. Він співець кохання, але не містичного, а реального, прекрасного і високого, непідвладного всьому дурному у світі. Його ліричний герой — це безкорисливий дервіш (бідний), сердечний і щирий, а його кохана зійшла з рядків Рудакі. Вона то ніжна, то горда, а то й обманлива. Газелі Гафіза пов'язані з усною творчістю, звідти прийшли образи Лейли та Меджнуна, звідти приходять й мотив любові-страждання з усіма її відтінками — розлуки, туги, самотності, відчаю. Поет сприймає як велику подію радість взаємного кохання, розлуку, він, як ніхто інший, був знавцем людського серця. Земне кохання змальовується у його віршах як найвища цінність буття, як непереборна стихія. Кохання протиставляється злу, нарузі, брехні. Краса віршів, поетичність стилу здобули визнання авторів у народі. Свідченням цього є багато легенд про Гафіза. Одна із них говорить про те, що якось Гафіз пристав до гурту людей, котрі не знали його в обличчя, і почав критикувати перед ними себе самого. Закінчилось тим, що шанувальники його творчості побили його за цю критику.

Розповідь вчителя про життя та творчість Фірдоусі.

Фірдоусі — це літературний псевдонім. Ми не знаємо навіть імені поета. Невідома і точна дата його народження: він народився приблизно в 940 або 941 році поблизу м. Туса в Хорасані. Дитинство Фірдоусі пройшло в будинку небагатого поміщика, яким був його батько. Хлопчик вивчав арабську мову, історію, поезію. А пізніше він напише знамениту «Шах-наме», що в перекладі означає «Книга царів». Він присвятив їй 30 років свого життя. Сам поет був бідним, але ніхто не міг зрівнятися з ним в описі палаців, пишних свят, царської їжі. Книга не сподобалася султанові. Після цього Фірдоусі змушений був поневіритися. Вісімдесятирічним старцем повернувся він у Тус, помер між 1020 і 1026 рр. Священники відмовилися поховати поета на мусульманському цвинтарі, бо він прославляв язичників. Фірдоусі однаково дорогий і таджикам, і персам. У Таджикистані його ім'ям названо університет, бібліотеки. В Ірані на майданах збираються люди, щоб послухати про Фірдоусі. (Учень читає уривок із поеми «Шах-наме»):

Слово в похвалу разума

*Пришла пора, щоб истинный мудрец
О разуме поведал наконец.
Яви нам слово, восхваляя разум,
И поучай людей своим рассказом.
Из всех даров что разума ценней?
Хвала ему — всех добрых дел сильней.
Венец, краса всего живого — разум,
Признай, что бытия основа — разум.
Он — твой вожатый, он — в людских сердцах.
Он с нами на земле и в небесах.
От разума печаль и наслажденье.
От разума величье и паденье.
Для человека с чистой душой
Без разума нет радости земной.*

(Пер. С.Липкіна)

Вчитель: Зараз ви послухаєте повідомлення про написання автором поеми «Шах-наме». Зверніть увагу на такі питання:

1. Історія створення знаменитої «Шах-наме».
2. Головні герої твору.
3. Джерела, що надихають поему.
4. Головна ідея поеми.

1-й учень. Існує відома легенда про те, як султан Махмуд замовив поетові поему і пообіцяв заплатити золотом за кожен двовірш. Але султан збрехав Фірдоусі. Коли посланці з'явилися перед ним, поет мився в лазні. Побачивши срібло замість золота, Фірдоусі розділив його на 3 частини: одну віддав банщику, іншу — за напої, третю — посланцям. Цей вчинок розсердив Махмуда. Фірдоусі втік із дому. Довго не повертався він додому. Через багато років візир (міністр султана) прочитав двовірш із «Шах-наме» султанові, який зачарував тирана. Той вирішив виправити свій безчесний вчинок. Верблюди несли щедрі подарунки і ... зустрілися з носилками, на яких лежало тіло померлого поета...

А в тот же час из восточных ворот

*Шел с погребальным плачем народ.
К тихим могилам, белевшим вдали.
Праха Фирдоуси по дороге несли, —*
написав німецький поет Генріх Гейне (пер. С.Липкіна).

2-й учень. Фірдоусі створював свою поему тоді, коли виникла перша таджицька держава, а закінчував у період її розпаду. Два почуття пронизують поему: почуття патріотизму, бажання об'єднати всі іранські племена проти арабів та почуття болю і туги за свій народ.

«Шах-наме» поділяється на 50 царювань. Але не царі головні герої поеми. Головні герої — велетні Золь, Рустам, Ісфандіор, коваль Кова. Їхні благородні подвиги та долі складають основу поеми Фірдоусі. За наказом Заххока кожного дня вбивали двох юнаків. Народ гинув. Коваль Кова лишився вже 17 синів. Коли прийшла черга віддати 18-го, коваль прийшов у палац і почав вимагати, щоб Заххок зрікся своїх злих намірів. Заххок був скинутий. Іншим улюбленим героєм Фірдоусі був Сиявуш. Він звільняється від наклепу мачухи, входить на коні у вогонь і залишається неушкодженим. Але Сиявуш знову стає жертвою наклепу, його вбиває батько дружини. Його смерть була приводом для війни між Іраном та Тураном.

Три джерела надихають поему: давні космогонічні міфи, сказання про велетнів та історичні хроніки. Серед історичних осіб, описаних Фірдоусі, особливе місце посідає Маздак, керівник народного руху V-VI ст.

Центральною темою у творі є боротьба між Іраном та чужоземцями. Боротьбу Ірану Фірдоусі зобразив як відображення боротьби двох основ зароастрійської релігії (зароастрійці — вогнепоклонники, послідовники вчення Заратустри): добра та зла. Ідея боротьби добра зі злом стала основою у світогляді Фірдоусі.

Підсумки уроку. Ліричні поети займають у літературі Сходу особливе місце. Вони здебільшого не створювали хвалебні оди, не були придворними блюдолизами. Це були справжні поети, для яких головне — це захист людини, що в жорстокі часи середньовіччя наражалася на небезпеку та більш за все потребувала захисту. Вони оспівували живі природні почуття і радості, на які має право кожен. І це було світло у світі деспотизму, феодальної сваволі, фанатичних вірувань, кастових забобонів, темряви та неосвіченості, низьких почуттів. Східні поети утверджують право людини на щастя, волю, справедливість, насолоду, гідність, знання істини. Вони проповідують цінність та неповторність земного життя, кличуть радіти кожній миті бугтя, кожному прояву краси навколишнього світу. Поети — кожний по-своєму — відображали потяг людини до високих духовних цінностей — кохання, мудрості, справедливості, мужності. Їхня творчість надихала німецьких ліриків Гейне та Гете (відомо, що у Гете є цілий цикл віршів «Західно-східний диван»), польського поета Адама Міцкевича. Східні мотиви ми знаходимо у віршах російських поетів Пушкіна, Лермонтова, Єсеніна (у Єсеніна теж ми зустрічаємо цикл «Персидские мотивы»). Східна поезія приваблювала українських поетів Івана Франка, Дмитра Павличка. Останній із них писав у жанрі рубаї:

*Мені нагадують людські серця
Крихке й тоненьке серце олівця —
Зламати легко, застругати важче,
Списати неможливо до кінця.*

Домашнє завдання. Вивчити напам'ять вірш одного із поетів. Підготуватися до аналізу поетичної мови віршів, виписати у зошит засоби художньої виразності, які використовують східні співці.